

Ванчо ЃОРЃИЕВ

НЕКОИ НОВИ МОМЕНТИ ОД ЖИВОТОТ И ДЕЈНОСТА НА ДАМЈАН ГРУЕВ (по повод 100-годишнината од неговото загинување)

Името Дамјан Груев нераскинливо е поврзано со македонската мартирологија и илинденска голгота. Тој е круцијална фигура во македонското револуционерно националноослободително движење. Проследувањето на живот и дејноста на Дамјан Груев, всушност претставува проследување на историјата на македонското револуционерно националноослободително движење од крајот на XIX и почетокот на XX век. Оттука, секој новоткриен момент од животот и дејноста на Дамјан Груев претставува значајно збогатување и дополнување на нашите сознанија не само за Груев, туку и за македонското револуционерно движење.

Во таа смисла ќе посочиме само некои моменти за кои сметаме дека претставуваат значајно освежување и дополнување на нашите сознанија за овој македонски великан.

Нашето прво видување се однесува на датумот на раѓањето на Дамјан Груев. Во своите спомени Д. Груев вели дека е роден во 1871 година, без да ги посочи датумот и месецот на раѓањето.¹ Независно од тоа во македонската историографија, а делумно и во бугарската, е прифатено дека Дамјан Груев е роден на 19 јануари 1871 година.² Овој датум прв го посочил Душан Константинов во еден прилог,³ а потоа

¹ Спомени на Дамянъ Груевъ, Борисъ Сарафовъ и Иванъ Гарвановъ, соопшцава Љ. Милетич, Софија, 1927, 7.

² Види: Душан Хр. Константинов, Дамјан Груев, личноста на револуционерот, неговата улога и неговото место во нашето револуционерно и националноослободително движење, Смилево, 1984, 15; Истиот, Даме Груев, Детството и училишните денови, Зб. Даме Груев 1871-1906 (истражувања и материјали), Битола, 1981, 134.; Македонски историски речник, ИНИ, Скопје, 2000, 135; Даме Груев, Спомени.Кореспонденција, Предговор, съставителство и бележки Цочо Билярски, Софија, 1999, 5.

³ Д. Константинов, Даме Груев, Детството и училишните денови..., 134.

и во својата монографија за Груев.⁴ Веројатно оттаму овој датум по инерција е прифатен од страна на Цочо Билјарски, а потоа и во Македонскиот историски речник.⁵ Од друга страна, во еден прилог на Веселин Трајков како датум на раѓање на Д. Груев е посочен 17 декември 1871 година.⁶ Меѓутоа, овој автор не се повикува на каков било изворен материјал. Оттука овој податок станува непроверлив, а според тоа, засега и неприфатлив. Единствен документ во кој е наведен датумот на раѓањето на Груев, останува неговото свидетелство за завршен 6-ти клас гимназија во Белград. Во него стои дека Д. Груев е роден на 6.1.1871 година. Факсимилот од ова свидетелство е објавен од Душан Константинов.⁷ Тогаш каде е проблемот и зошто го доведуваме под сомневање датумот што ни го посочил Д. Константинов, кога токму тој го објавил засега единствениот документ во кој е посочен датумот на раѓањето на Дамјан Груев?

Наведениот датум во свидетелството 6-ти јануари 1871 година е според јулијанскиот календар. Меѓутоа Д. Константинов при трансформирањето на овој датум од јулијански во грегоријански календар, веројатно не водејќи сметка дека разликата меѓу јулијанскиот и грегоријанскиот календар во конкретниот период изнесувала 12 дена, а не 13 колку што била во времето кога тој пресметувал дошол до погрешениот датум 19-ти јануари. Според изнесеното, тргнувајќи од свидетелството на Груев како единствен документ во кој е обележан датумот на неговото раѓање се наметнува заклучокот дека Дамјан Груев е роден на 6/18-ти јануари 1871 година.

Следен момент врз кој е фокусирано нашето внимание се спомените на Дамјан Груев. Тие се запишани од страна на универзитетскиот професор Љубомир Милетич во 1905 година, а потоа се објавени во две варијанти. Првата варијанта е објавена веднаш по загинувањето на Груев во списанието „Македоно-одрински преглед“ во две продолженија во броевите 30 и 31 од 11-ти и 18-ти март по стариот (јулијански) календар во 1907 година.⁸ Втората варијанта од спомените е објавена во 1927 година заедно со спомените на Борис Сарафов и Иван Гарванов.⁹ Токму последната варијанта масовно се корис-

⁴ Д. Константинов, Дамјан Груев, личноста на револуционерот..., 15.

⁵ Види белешка 2.

⁶ Веселин Трајков, Безсмртнија Даме Груев (17.XII 1871 - 23.XII. 1906), Македонски преглед, година, XIX, 1996, кн.4, 7.

⁷ Д. Константинов, Даме Груев, Детството и училишните денови..., 134.

⁸ Види: Даме Груев, Спомени.Кореспонденција..., 37-47.

⁹ Види: Спомени на Дамјанъ Груевъ, Борисъ Сарафовъ и Иванъ Гарвановъ ..., 3-27.

ти во историографијата. Овие два текста на единствените спомени на Груев на некои места значајно се разликуват, а одредени делови од едната воопшто не постојат во другата варијанта. Евидентно, Милетич при редактирањето на спомените вршел селекција и изоставување на одредени искажувања од страна на Груев. Којзнае доколку имавме трето издание на спомените од Груев, каква варијанта би ни приредил Милетич?! Оттука, спомените на Груев, па и на останатите дејци на МРО кои поминале под редакторството на Љ. Милетич треба да се користат со висока доза на резерва.¹⁰

За илустрација на овие отстапувања во едната и другата варијанта ќе посочиме два примера. Во првата варијанта (1907) од спомените на Груев има опширен опис на односите меѓу МРО и Тајното бугарско револуционерно братство. Во врска со тоа Груев вели: „Почетокот на новата организација, која се нарече ‚Братство‘, се совпаѓа со последното време на моето пребивање на служба таму (Солун, б.н) и со моето отпуштање. Јас решително се објавив против ‚Братството‘, бидејќи секое расцепување го сметав за штетно за делото, а освен тоа длабоко бев убеден дека Организацијата го избрала најправилниот пат. Братство како свој главен принцип истакнуваше да не се брза со револуцијата, а постепено да се советува народот - да се врви по еволуционен пат. Но, имено во тоа се состоеше главното недоразбирање меѓу ‚Братството‘ и нас, бидејќи Организацијата не мислеше да ризикува со една неподготвена револуција да изгуби се и да го погуби народот; и таа сметаше да ги употреби сите средства за да го забраза освестувањето на народот, само што за неопходно сметаше да ги организира народните маси во името на идната револуција, вдахнувајќи му секому од самиот почеток вера во себеси и истакнувајќи му ја како најглавна крајната цел на Организацијата - ослободувањето преку револуција. ‚Братството‘ со својата нејасна програма само ја расклатуваше Организацијата и затоа јас предвидував само големи штети, а никаква полза од таа нова организација и се објавив за нејзин решителен и безогледен непријател“.¹¹

Во врска во Братството во поновата варијаната (1927) на спомените, Милетич ни приредил само една реченица која гласи: „Почетокот на ‚Братството‘ во Солун се совпаѓа со последното време

¹⁰ Прашањето за недоследностите на Љубомир Милетич во врска со спомените на Дамјан Груев своевремеено го заседал и Блаже Ристовски. Види: Блаже Ристовски, Дамјан Груев. Кон статијата од „Македонски вести“ (1935), 36. Даме Груев 1871-1906 (истражувања и материјали), Битола, 1981, 173-174. Сепак засега не постои целосна делтаљна компарација на двете варијанти на спомените на Дамјан Груев.

¹¹ Даме Груев, Спомени.Кореспонденција..., 44.

на мојот престој на служба во Солун и со моето отпуштање.“¹² Коментар за направената манипулација од страна на Милетич е излишен.

Друг еклатанетен пример за некоректноста на Милетич при редактирањето на спомените на Груев претставува неговото искажување во врска во ставовите на Борис Сарафов за време на Смилевскиот конгрес. Во врска со тоа во поновата варијанта (1927) стои: „Сарафов доверливо кажуваше дека еден министер се изразил, дека ако бидеме во состојба да задржиме 60 000 турска војска, Бугарија ќе се замешала. И јас допуштав најпосле, дека тоа може да се случи“.¹³ Овој дел од втората варијаната на спомените на Д. Груев, воопшто не постои во првата варијанта. Тој дел едноставно е прескокнат.

Очигледно посочените моменти не случајно се селектирани од Милетич. Во првата варијанта е заштитен Б. Сарафов и индиректното влијание на бугарската влада врз одлуката за востание. Додека во втората варијанта е поштедено Тајното бугарско револуционерно братство на чие чело се наоѓал Иван Гарванов.

Следен момент врз кој го насочувам нашето внимание се неколку писма од Д. Груев од 1893/94 година до неговиот школски другар Никола Дејков. Писмата будат особен интерес бидејќи засега тие се единствени документарни изворни материјали кои овозможуваат да се разоткрие по нешто ново од најраната историја на МРО.¹⁴ Сите досегашни сознанија за најраната историја на МРО се засновани исклучиво врз мемоарската литература. Во тој поглед исклучок претставува книшката „Стамболовштината во Македонија и нејзините претставници“ - напишана од Петар Поп Арсов.¹⁵ Тргувајќи од изнесеново спомнатите писма од Д. Груев претставуваат значајно документарно дополнување на една огромна празнина.¹⁶ Токму поради тоа од овие писма ќе

¹² Спомени на Дамянъ Груевъ, Борисъ Сарафовъ и Иванъ Гарвановъ21.

¹³ Исто, 24.

¹⁴ Фрагменти од овие писма ние презентиравме во неколку наврати. Види: Ванчо Ѓорѓиев, Слобода или смрт. Македонското револуционерно националноослободително движење во Солунскиот вилает (1893-1903), Скопје, 2003; Истиот, Автомијата - тактика или цел на МРО, 100 години Илинден (1903-2003), прилози од научниот собир одржан на 6-8 мај 2003, том I, МАНУ, Скопје, 2005, 258-263; Истиот, Вардарски (Петар Поп Арсов), Стамболовштината во Македонија и нејзините претставници, (превод, редакција, коментар и предговор д-р Ванчо Ѓорѓиев), Скопје, 2006.

¹⁵ Сепак, „Стамболовштината“ е дело на поединец, а не официјален документ на Организацијата. Но, со оглед на фактот што книгата е напишана по барање на ЦК на МРО од еден од нејзините основоположници, ставовите во неа за конкретната проблематика треба да се третираат како ставови на МРО.

¹⁶ Овие материјали се депонирани во Државниот архив на Република Македонија, од каде свовремено ги користевме ние. Види: (ДАРМ, фонд 1953, Даме Груев.);

презентираме пообемни цитати без особени коментари.

Според писмото од 28 јули (ст. стил) 1893 година Груев пишува: „Со Прилеп се простив ... Веќе три недели земам коректорска должност при печатарското одделение на Самарџиев во Солун ... За почеток условен сум со 50 турски лири годишно, под услов да не ми се меша во работата ... Засега блиски познаници немам“. Во писмото Груев потенцира дека мајсторот кон него се држел коректно, но „дип-дип не е пак птица, за да му се плашам и ропски потчинувам“.¹⁷

По неполн месец на 21. 08 (ст. стил) Груев пишува: „Тука со Самарџиев ја тераме, речиси, кучешката ... Човек себичен, неопитен, интригант и интересчија ... Ќе се трпи, па макар и олицетворение на ѓаволот да е ... Рацете ми се врзани од секаде, секоја надеж е одземена, но сепак, се надевам дека од толку посуров и не може да ми се претстави, та ако остане само на тоа ниво, јас нема зошто многу да му ја мислам...“.¹⁸ Од овие информации е евидентно дека Груев е критички настроен кон својот работодавач Коне Самарџиев. Секако, причината за тоа се различните ставови во поглед на егзархиската црковно-просветна политика во Македонија.¹⁹ Самарџиев, како македонски трговец и издавач бил длабоко поврзан со финасиските трансакции на Егзархијата. Поради тоа бил во спрега со егзархиската црковно-училишна администрација. Во неа особено се истакнувал директорот на Солунската егзархиска гимназија - Михаил Сарафов и училишниот инспектор - Васил Кнчов. Ова групација протежирала сплотување околу Егзархијата и поддршка за егзархиското црковно-училишното дело, а другото „кога ќе дојде време ќе го сврши Бугарија со своите 200 000 штика“.²⁰ Според нив, „крупните работи“ не биле „за коректори и учители“.²¹

Меѓутоа, Дамјан Груев и неговите истомисленици не мислеле така. Според нив, интересите на Македонија биле поинакви од оние на

Во меѓувреме во 1999 година, тие се објавени во Бугарија. Види: (Даме Груев. Спомени.Кореспонденција, Предговор, съставителство и бележки Цочо Билярски. София, 1999.) Меѓутоа, интересен е фактот дека бугарската историографија која се занимава со македонското револуционерно национално-ослободително движење засега сè уште не се повикува на нив.

¹⁷ ДАРМ, ф. 1953, Даме Груев, 1, 1241.1.42., оп.1, ае. 5, л. 139-142; Даме Груев, Спомени. Кореспонденција..., 119.; Ванчо Ѓорѓиев, Слобода или смрт..., 127.

¹⁸ Даме Груев, Спомени. Кореспонденција...,121.

¹⁹ Види: Ванчо Ѓорѓиев, Слобода или смрт...,149-156.

²⁰ Христо Силянов, Освободителните борби на Македонија, т. 1, София, 1983 (фототипно издание), 123.

²¹ Д-р, Христо Татарчев, Втрешната Македоно-одринска револуциона организација како митологична и реална същност, София, 1995, 32.

Бугарската егзархија. Оттука, Груев и неговите истомисленици пројавуваат жив интерес кон егзархиското црковно-училишно дело во Македонија. За тоа најдобро сведочат неговите писма.

Во писмото од 5. 10 (ст. стил) 1893 г., Груев пишува: „Каде ќе излезе крајот, не се знае, но дека и оваа година во гимназијата претстои да се создадат бури, тоа уште од сега можам да го претскажам. Директорот бил со неограничени права, а поради егоизмот станува неподнослив“.²² Ова писмо напишано само 18 дена пред официјалното формирање на Македонската револуционерна организација (МРО), претставува сериозно навестување на идните настани.

Директорот на Солунската егзархиска гимназија Михаил Сарафов е предмет на опсервација и во писмото на Д. Груев од 2. 11. (ст. стил) 1893 година. Во него, меѓу другото, Груев пишува: „Береќат вршн (благодарение б.н.), што Сарафов појде таму (Бугарија б.н), за да си ја земе фамилијата, та учителите здивнаа. Совршено им ги игнорира паравата и од најсилниот до најслабиот не се ништо друго освен орудија на неговата волја. Зборот заседание се чувствува за излишен во нивниот гимназиски речник. Никаков предмет час не зема и исклучиво се занимава со администрација, а не е чудо и само со пишување статии во Бугарија - 500 наполеони!!! Но тоа за друг пат доволно е да те интересира“.²³

Веќе во следното писмо од 7. 02 (ст. стил) 1894 Груев наполно ги отвора картите пред Н. Дејков за постоењето на МРО. Притоа пишува: „Тука силни непријателства беснеат меѓу бугарското општество, Сарафов, најверојатно, не ќе го ќердоса својот пост. Учителите - едни во осој, други во присој“.²⁴ Понатаму продлжува: „Како и да е, но меѓу постојните најзначајна партија е горе-долу титулираната ‚Сепаратистичка‘, на која и претстои успех. Ти, не е чудо, од високо да погледнуваш на тоа движење, но треба да знаеш, дека и Исус бил од Назарет.

Реботата еве како е.

Пред се, сепаратистичкиот стремеж не треба да го сметаме за утопија. Тој не ги обзема крајностите на вистинскиот сепаратизам, како што си претставуваат крајните сепаратисти. Тој е плод (разбирам нашиот нов сепаратистичк правец), та имено плод на настојувањето на Бугарија да спомогне накај нас. Тоа (сепаратистичко движење б.н) го наоѓа излезот само во заземањето на едно друго поведение од страна на Македонците спрема соседите. Постоењето на нашите училишта при таква управа и поддршка го наоѓаме за сосема штетно за земјата

²² Даме Груев, Спомени. Кореспонденција..., 124.

²³ ДАРМ, ф. 1953, Даме Груев ... л. 151-152; Даме Груев, Спомени. Кореспонденција..., 126.; Ванчо Ѓорѓиев, Слобода или смрт..., 150;

и способно само да ја исцеди земјата од нашите млади сили и да го ослабне духот меѓу задржаното население. Имајќи ја предвид пакоста од таа тактика на дејствувањето, новите сепаратисти си поставуваат цел спроведување меѓу населението на мислата за самостојно работење. Се започнува од училиштата бидејќи таа тема може да биде достапна за секој.

Но, тоа не значи уште отсега да проповедаме со бајрак. Се стремиме некое време тајно да пропагираме, додека се подзасилиме, а и за да не му дадеме можност на непријателот да се варди и да ни пречи.

Нашите дејствија ќе се сообразуваат со местата. Така, на пример, послабо пробудените страни, како Костур, Сер и др., засега остануваат пренабрегнати, бидејќи таму веќе започнало да се работи со пари, а ние засега се чувствуваме слаби за таков дуел.

Тука (Солун, бн.) изгледа доста прогресираме и за прво дело ни се чини успешното отворање на „Неделното училиште“, како продолжение на вечерното. Го поставивме на сосема посебна основа и покрај сите лукавства на бај ти Сарафов не успеа да го потчини.

Без некој да се обраќа до него, сиромавиот, беше испратил посредници да не канат да се собираме во егзархиското училиште. Ударајќи на таков начин на камен, неговото господство започнало да се оплакува зошто да не сме го потчиниле нему, како што се другите училишта, за да може и тоа да цвета и напредува под неговиот ретрограден режим.

Се сомневаме дека досега тие ја сфатиле нашата крајна цел, но дај боже ќе дојде ред да ја почувствуваат.

Се досетив да те прашам како си ти со некогашното наше фантазирање за извојување на правдините, допуштени од Берлинскиот договор? Ама канцеларииски размислувања сме си допуштале, де! Пиши нешто по тоа прашање, бидејќи Букурешт клони на да не претекне. Мене оково ми ја јаде Туркијава, што мислиш ти?“²⁴

По еден месец, поточно на 9 март (ст. стил) 1894 г., Груев пишува: „Работи кај нас земат добар пресврт... По откажувањето од страна на директорот да ја признае новизбраната комисија за пансионите (ученички интернати, б.н) општината веднаш зеде решение да ги прекине сите соопштенија со Училишниот оддел, па на крај и со Егзархијата по причина, што се гледаше дека последните се наклонети да ја

²⁴ ДАРМ, ф. 1953, Даме Груев ... л. 153-157, писмо бр. 14.; Даме Груев, Спомени. Кореспонденција....127-129.

одобрат постапката на Сарафов.²⁵ Решено - свршено, и писмото со кое се соопштуваше на Егзархијата за намерата на општината пристигна во Егзархијата 2-3 дена покасно по заминувањето на општинскиот претседател,²⁶ којшто намерно беше заминал за даде устен одговор на Блаженството. Неговото заминување беше предизвикано од дрскоста на општината единствено како чиновник, за да не се случи во време на нивниот заговор против неговото началство.

Се гледа, црнокапецот ја избегнал одговорноста, како што научивме по некој ден повторно ќе ни се истресе. За нашата мисла тој е добар. Неговата положба пред Самарџиев и компанијата е разнишана, та е принуден да ни угодува нам, единствено, тоа го осигурува неговото останување во Солун. Тој не знае за нашите крајни стремежи, та сите наши дејствија ги толкува како нарочно да се вршат за негова милост. Со судрувањето на општината и Сарафов, нам ни се овозможи да создадеме љубов и интерес меѓу масата, која се беше преобрнала во едноставен небљудувач и сè беше доверила на одделни избраници, а и тоа засега не е малку. Назад се уште суштинските ѓурултии, но тие се неизбежни, за да се посоживи народот. Ептен го убија со тие пусти помошти. Ретки се дури луѓето, кои знаат дека имаме гимназија. Што може да очекуваш од таков народ и може ли најпосле да се нарече народ, кога нема ништо што би го поврзало со поттикнување. Тој недостаток на досегашното дејствување се осуди на многу места и во нашата внатрешност. Та наред започна да се образуват тајни кружоци од месни луѓе, коишто ќе работат за самостојни подвизи, или во краен случај - бидејќи на многу места националното сознание и единство сме дозволиле само со парите да се добива, тогаш барам дејствијата на Егзархијата да се постават во зависност од општините, нешто кое не малку би помогнало за создавање на интерес меѓу населението. Кружоците се потчинуваат на извесна организација и се наоѓат во заемни односи. Во случај на потреба ќе се поткрепуваат еден со друг против општиот непријател. Инструкциите се уважуваат само откако ќе станат решенија не Централниот кој, исто така, е во внатрешноста.

²⁵ За време на изборите за егзархиската црковно-училишна општина во Солун, листата која била протежирана од МРО освоила над 90 % од гласовите наспроти проегзархиската групација. Со тоа уште повеќе се продлабочил јазот помеѓу МРО И проегзархиските групација во Солун. Попширно за овие настани види: Ванчо Ѓорѓиев, Слобода или смрт..., 146-149.

²⁶ Станува збор за архимандритот Козма Пречистански, актуелен претседател на Солунската егзархиска општина и иден егзархиски митрополит на Дебарската епархија.

Слично преземање беше нужно од прв степен, за да се увериме колку нашинецот е подготвен тајно да работи.

Се чувствува особена неопходност од образување на таков и зад границата, бидејќи има потреба и од орган. Целта може да се зголеми согласно од подготовката и расположението на членовите²⁷. Несомнено посоченово писмо изобилува со значајни дргаоцени изворни податоци.

Интересни податоци среќаваме и во писмото на Груев од 31.03 (ст. стил) 1894 година. Во него, меѓу другото, стои: „И ние овде доста прогресиравме. Се гледа, дека со јажето или куршум рано или доцна ќе треба да се бакнуваме, но нека се погрижиме барем малку од малку да биде за цел. Нашиот народ е затапел, своето го презира, а за вера во себе тешко сака и да слушне. Црковно-училишното работи од пред неколку години се во владение на неколцина, та биле тие директори или Ацејаневци.²⁸ Народот, се отеглил целосно, малку ги согледува и цени своите интереси. Затоа барањето негово содејство сега честопати удира на камен, како да се кани за поход во Кина.

Основањето кружоци следува доста прогресивно, макар ограничувајќи се со малку членови...

Крајната цел засега останува во бездејство меѓу приватните; дури на мнозина членови од главниот²⁹ уште не им е откриена, па и уште ќе се држи во тајност, додека не се искалат претпазливи, карактерни и тајни да станат. Нешто повеќе: откривањето на крајниот стремеж би и попречило на групата, бидејќи народот е страшлив до крајност и не би се решил дури да има односи, доволно ако подозира некој дека сосема остро работи против законот. Нека за некое време навикнат на тајно работење, нека се увериме во пракса дека е возможно да се занимаваме и со поделикатни работи; нека се одделат поблагонадежните уште од сега и нека им воскресне духот, а потоа ќе правиме како што времето и искуството ќе ни свири. А засега се ограничуваме во група со цел да се дејствува за црковно-училишно подобрување. Треба, прво во секој град и село да добиеме превез во управата, за да можеме неподгодните да ги искорениме и од нашата секта да установиме

²⁷ ДАРМ, ф. 1953, Даме Груев ... л. 157-169, писмо бр. 15; Даме Груев, Спомени. Кореспонденција..., 130-131.

²⁸ Ацејаневци - станува збор за прилепските граѓани групирани околу Аце Јанев - виден прилепчанец, трговец по професија, член на егзархиската црковноучилишна општина во Прилеп, неприлателски настроен кон Дамјан Груев.

²⁹ Се однесува на ЦК на МРО.

Друго нешто, што е и најважно. За членовите задолжително е да внесуваат по извесна сума во фондот сообразно положбата, а подобро - добрата волја. Кој по лира, кој по половина турска лира внесуваме ете толку време секој месец. Од внатрешноста има некои, коишто и помалку внесуваат, но има пак и надеж поголема сума да вложиле.

Надежта таму е повеќе (Бугарија б.н); таму е најболното место, кое малку по малку треба да се лекува. Се сеќаваш каде ми сечат мислите нели? Да неможам јас и да се посомневам дури, дека ќе се откажеш. На твоја добра волја останува, но верувам дека не ќе отидеш дотаму да псуваш по онаа, кое и тебе те бранува. И без еден може да биде, но и со еден често пати многу бидува. Оттаму има и други коишто земаат учество, а не би било зло и таму се таква цел да се формира група. Со целиот свој копуклук цел сум се заложил, што останува за тебе 350, и тоа во Луковит. Секогаш во крпа сум те имал, останува да потврдиш дека не сум се лагал. Прости слуги со по 10 лири годишна плата се воодушевуваат и пет ти ги вложуваат, та што останува за тебе сега, е бароне, луковитски. Би можел и на Лазо да подејствуваш, но внимавај на Пазар да не се изнесува. Ако ти, откриваш нешто по тоа прашање, тоа е само со претходно одобрување на главата кон која припаѓам и јас и на која твоето име не сум го открил, ниту пак би открил без твоја согласност. Членовите меѓу себе не е неопходно да се знаат и само претседателите се однесуваат.

Ќе треба и свој орган да се преземе, но тоа е лесно, а пред се треба да се создаде кој да го чита³⁰.

Несомнено податоците изнесени во овие писма фрлат драгоцен светлина врз првичниот развој на МРО. Тие изобилуваат со значајни информации за односот на МРО спрема егзархиското црковно-училишно дело во Македонија; за настојувањата на МРО да ја превземе контролата врз егзархиските црковно-училишни општини; за најзините успеси во тој поглед во Солун; за начинот на агитација; собирање парични средства; за крајниот конспиративен карактер на Организацијата.

Во оваа пригода сметам дека особен интерес ќе пробуди и писмото на Дамјан Груев до Хусеин Хилми - паша. Писмото потекнува од најдраматичните настани за време на Илинденското востание кога османлиските власти за побрзо задушвање на востанието презеле жестоки репресивни мерки врз цивилното христијанско население. Поради специфичноста на писмото овде ќе го предадеме во Целост:

³⁰ ДАРМ, ф. 1953, Даме Груев ... л. 160-164, писмо бр. 16; Даме Груев, Спомени. Кореспонденција..., 131-134.

„Паша ефенди,

Се обраќам кон Вас, не дека толку ми е пријатно и дека нешто сакам од Вас - да не даде алахот да сакам нешто од турски паша! - не, јас едноставно Ви препорачувам да обрнете внимание на моите зборови. Можам да Ве уверам, дека нема да ги повторувам. Досега сте можеле да се убедите, дека Македонците си стојат на зборот, и Вам, имено Вам, би следувало да ги научите од нас правилата на воената чест. Но да не говориме за тоа, што нема да биде. Да, Ви беше познато, дека општото востание се крена по Ваша вина. Вие, и само Вие, сте виновни, за сите ужаси и насилства, ивршени по Ваша заповед. Ние долго и многу трпевме и нашето трпение се исцрпува. Ве предупредувам, дека ако во септември не наредите да се прекинат насилствата, грабежите и клањето на мирното немухамеданско население, тогаш ние со волјата на Семожниот создател, откако ќе се покориме на злата неопходност, ќе извршиме такви ужаси над мухамеданското население, што косите на Вашата глава ќе се кренат. Вие можете да ги убедите претставниците на европските држави, дека речиси сте го задушиле востанието, може да говорите се: може да говорите што сакате; но Вие никогаш нема да не убедите, дека откако ќе се покориме и го положиме нашето оружје, дека ние ќе имаме гаранци за нашиот живот и имот. Јас веќе дадов заповед по цела Македонија по никаков начин да не ве слушаат и веруваат и кој Вас ќе Ве послуша, ќе плати со својот живот. Впрочем, Вие сте должни да водите со нас правилна војна, зашто во спротивен случај ние ќе ги опожариме сите турски села и ќе ги истребиме нивните жители. Ние не очекуваме помош од Европа. Ние се надеваме со нашите сопствени сили да ги уништиме Вашите храбри војници и можеби не е далеку часот, кога над облеаната во крв Македонија ќе засвети сонцето на слободата. До Вашето назначување ние ќе се задоволевме со обични реформи, но сега нема да не купите така евтино. Имајте предвид, дека нашите чети се снабдени со доволно количество на потребности и ние ќе сумеме да се бориме со Вас десетици години. Ако бурите го зачудија светот со својата борба против Англија, тогаш ние уште повеќе ќе го зачудиме. Јас ви реков. Ваша работа е да ми верувате на зборовите“.³¹

³¹ Писмото е објавено е објавено во „Отзив“, No, 553, 30 септември 1903 г. Цитирано според: Даме Груев, Спомени. Кореспонденција..., 223.